

ردیف میرزا عبداللہ
بر اساس اجرای تار نورعلی برومند
ویراست دوم

آوانویسی و بررسی تحلیلی
ژان دورینگ

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهور

تهران، خیابان حقوقی، شماره‌ی ۴۲، طبقه‌ی همکف

کدپستی ۱۶۱۱۹۷۵۵۱۶

تلفن: ۷۷۵۰۲۴۰۰

www.mahoor.com

info@mahoor.com

ردیف میرزا عبدالله

بر اساس اجرای تار نورعلی برومند

ویراست دوم

آوانویسی و بررسی تحلیلی

ژان دورینگ

گرافیک جلد	سارا موسوی
ترجمه‌ی متن انگلیسی به فارسی	لیلی آتشکار
ویرایش متن فارسی	ساسان فاطمی
ویرایش متن انگلیسی	لوسیل مارتن
نت‌نویسی کامپیوتری	بهاره سپاسی
چاپ هفتم	۱۴۰۱
تعداد	۲۰۰۰ جلد
لیتوگرافی	باران
چاپ و صحافی	پژمان

© حق چاپ محفوظ است.

شابم: ۹۷۹-۰۰-۸۰۲۶۰۴-۲۱-۶-۲۱-۶ ISMN: 979-0-802604-21-6

Table of Contents

فهرست مطالب

Foreword to the Third Edition	8 ۷	پیشگفتار چاپ سوم
First Part: Presentation	9	بخش اول: بررسی تحلیلی
I. Mirzā 'Abdollāh's <i>Radif</i>	38 ۱۰	۱. ردیف میرزا عبدالله
Four Transmitters	38 ۱۰	چهار راوی
Some reservations about Mirzā 'Abdollah's <i>radif</i>	39 ۱۱	نکاتی درباره‌ی ردیف میرزا عبدالله
Mirzā 'Abdollāh's style	39 ۱۱	سبک میرزا عبدالله
General critic of the <i>radif</i>	40 ۱۲	بررسی عمومی ردیف
II. The <i>Radif</i> Phenomenon	42 ۱۴	۲. پدیده‌ی ردیف
Preliminary definitions	42 ۱۴	تعاریف مقدماتی
Conservation, fixation and closure of the <i>radif</i>	43 ۱۵	حفظ، تثبیت و بسته‌شدن ردیف‌ها
The <i>radif</i> as a performance model	45 ۱۶	ردیف به عنوان یک الگوی اجرایی
The <i>radif</i> as a teaching method	45 ۱۷	ردیف به عنوان یک روش آموزشی
III. Genealogy of a Canonic Repertoire	47 ۱۸	۳. شجره‌نامه‌ی یک کارگان رسمی
Decline and renaissance of a court music	47 ۱۸	زوال و باززایی موسیقی درباری
From modal organisation to <i>radif</i>	48 ۲۰	از سازماندهی مُدال تا ردیف
Revival and elaboration of the canonic repertory	49 ۲۰	احیا و پرداختِ کارگان رسمی
IV. Comparative Perspective	50 ۲۱	۴. چشم‌انداز تطبیقی
Evidence of the existence of ancient <i>radif</i> (<i>dastgāh</i>)	50 ۲۱	شواهد درباره‌ی وجود ردیف قدیمی (دستگاه)
Obvious coherence of Tehran <i>radifs</i>	51 ۲۲	انسجام آشکار ردیف‌های تهران
Other <i>radifs</i>	51 ۲۳	ردیف‌های دیگر
The <i>radif</i> of Mirzā Faraj Rzāyev	52 ۲۴	ردیف میرزا فرج رضایف
V. Technical & Aesthetic Aspects	53 ۲۵	۵. جنبه‌های فنی و زیباشناسی ردیف
Intervals	53 ۲۵	فواصل
The modal palette : <i>dastgāh</i> and <i>āvāzs</i>	54 ۲۵	پالت مُدال: دستگاه و آواز
The rhythmic palette	54 ۲۶	پالت ریتم
The art of ornamentation	55 ۲۷	هنر زینت دادن
<i>Accents</i>	56 ۲۷	تأکید
<i>Ornaments</i>	56 ۲۷	زینت‌ها
VI. The Transcription	59 ۳۰	۶. آوانویسی
Articulation	59 ۳۰	عبارت‌بندی

Rhythmic aspect	60 ۳۱	جنبه‌ی ریتمیک
Variation of interpretation	60 ۳۲	تفاوت‌های اجرایی
The open strings	61 ۳۲	سیم‌های دست باز
Symbols and strokes marks (<i>mezrāb</i>)	61 ۳۲	علائم و مضرب‌ها
Tuning	61 ۳۳	کوک
Interpretation	62 ۳۳	اجرا
Conclusion	62 ۳۳	نتیجه
Bibliography & Discography	64 ۳۴	کتاب‌شناسی و صفحه‌شناسی
Index of Musicians Mentioned	64	
Main transcriptions of the <i>radif</i>	65 ۳۴	آوانگاری‌های مهم ردیف به ترتیب زمانی
by chronological order		
Main historical recordings of the <i>radif</i>	66 ۳۴	مهمترین ضبط‌های ردیف به ترتیب زمانی
by chronological order of recording		
Sources about the <i>radif</i>	67 ۳۵	منابع مربوط به ردیف
Other related sources	68 ۳۶	منابع مرتبط دیگر
Second Part: Notation	71	بخش دوم: نت‌نگاری
Index to Symbols Used	72	نمایه‌ی علامت‌ها و نشانه‌های به‌کاررفته در این کتاب
Dastgāh-e Shur	74	دستگاه شور
Āvāz-e Abu 'atā	124	آواز ابو عطا
Āvāz-e Bayāt-e Tork	137	آواز بیات ترک
Āvāz-e Afshāri	149	آواز افشاری
Āvāz-e Dashti	156	آواز دشتی
Āvāz-e Kord-e Bayāt (or Bayāt-e Kord)	162	آواز کُردبیات (یا بیات کُرد)
Dastgāh-e Segāh	172	دستگاه سه‌گاه
Dastgāh-e Chahārgāh	192	دستگاه چهارگاه
Dastgāh-e Māhur	227	دستگاه ماهور
Dastgāh-e Homāyun	266	دستگاه همایون
Āvāz-e Bayāt-e Esfahān	294	آواز بیات اصفهان
Dastgāh-e Navā	304	دستگاه نوا
Dastgāh-e Rāst-Panjgāh	328	دستگاه راست پنجگاه
Glossary	347	

۱. ردیف میرزا عبدالله

چهار راوی

ردیف حاضر، بر اساس روایت ضبط شده از نورعلی برومند (۱۲۸۴-۱۳۵۵)، آوانویسی شده است. به گفته‌ی برومند این ردیف بر اساس کارگان رسمی و معتبر که میرزا عبدالله تدریس می‌کرده کامل و بدون اضافات و تغییرات اجرا شده است.

میرزا عبدالله (۱۲۲۳-۱۲۹۷ش)، بخش مهمی از ردیف خود را از پدرش، علی اکبر فراهانی (۱۱۹۹-۱۲۴۰)، به ارث برد که مشهورترین موسیقیدان دربار قاجار بود و در اوج شکوهمندی، و پس از آن که جان تازه‌ای به موسیقی سنتی ایرانی بخشید، در میانسالی از دنیا رفت. برجسته‌ترین شاگرد علی اکبر برادرزاده‌اش، غلامحسین، بود که پس از درگذشت عمویش با بیوه‌ی او ازدواج کرد و، به این ترتیب، به تربیت موسیقایی پسران علی اکبر، یعنی عبدالله که در آن زمان ۱۸ ساله بود و برادرش حسینقلی (۱۲۳۳-۱۲۹۵) که حدود هشت سال داشت، پرداخت. هر دو آنها بعدها از استادان بزرگ موسیقی شدند و شاگردان بسیاری تربیت کردند. میرزا عبدالله، از میان شاگردان خود، اسماعیل قهرمانی را به عنوان خلیفه برگزید تا ردیف هفت دستگاه وی را تدریس کند. قهرمانی نوازنده‌ی نخبه‌ی تار نبود، ولی اعتبارش به خاطر اجرای موبه‌موی گوشه‌ها و رعایت انگشت‌گذاری و مضراب‌هایی بود که از استادش آموخته بود. برومند که به این موضوع آگاه بود و اشتیاق یادگیری این ردیف خاص را داشت، به طور منظم در طی سالیان از او درس گرفت و اجرای او را ضبط کرد.

در سال ۱۳۵۱ مرکز حفظ و اشاعه‌ی موسیقی سنتی ایران که وابسته به رادیو و تلویزیون ملی ایران بود، پیشنهاد سخاوتمندانه‌ای برای ضبط ردیف به برومند کرد (صفوت ۱۳۹۶: ۱۷۴). بعد از سه جلسه ضبط در استودیوی رادیو ملی، او بقیه‌ی ضبط‌ها را به شکل خصوصی در خانه‌ی مهدی کمالیان، موسیقی‌شناس و سازنده‌ی سه‌تار، ادامه داد. طی پانزده سال، این ضبط‌ها در دسترس عده‌ی محدودی از نوازندگان قرار داشت تا اینکه ردیف میرزا عبدالله (دورینگ ۱۳۷۰/۱۹۹۱) انتشار یافت و در سال ۱۳۷۱/۱۹۹۲، با آلبومی حاوی ۶ نوار کاست از اجرای برومند، تجدید چاپ شد. در سال ۱۳۸۵، مؤسسه‌ی فرهنگی-هنری ماهور این ضبط‌ها را به صورت لوح فشرده و با نت‌نویسی جدید همان ردیف به چاپ رسانید (دورینگ ۱۳۸۵). اگر نوارهای کاست را با لوح‌های فشرده مقایسه کنیم، اختلافات کمی در اجرا مشاهده می‌کنیم که نشان می‌دهند برخی از قسمت‌های ردیف دو بار ضبط شده است.

نورعلی برومند در سال ۱۲۸۴ در خانواده‌ای ثروتمند به دنیا آمد. او از ۱۳ تا ۱۶ سالگی یادگیری موسیقی ایرانی را در محضر درویش‌خان آغاز کرد و به این منظور دو بار در هفته نزد او می‌رفت. سپس به برلن رفت و پنج سال در آنجا تحصیل عمومی خود را کامل کرد. در آن هنگام، برومند علاقه‌ی کمتری از خود به موسیقی ایرانی نشان می‌داد و چندین آهنگ غربی با پیانو یاد گرفت. در سال ۱۳۰۷/۱۹۲۸، در مدت یک سالی که در ایران اقامت داشت، دوباره به موسیقی ایرانی روی آورد. او در سال ۱۳۰۸/۱۹۲۹، برای تحصیل طب، دوباره به برلن رفت، ولی پس از چند سال بینائی خود را از دست داد و در سال ۱۳۱۴/۱۹۳۵ به تهران بازگشت. از آن به بعد زندگی خود را عمیقاً به موسیقی ایرانی اختصاص داد و با استادان بزرگی همچون طاهرزاده، آقا محمد ایرانی و رکن‌الدین مختاری و غیره رفت و آمد کرد. «او نزد حبیب سماعی (استاد ستور)، موسی معروفی و به خصوص اسماعیل قهرمانی، که معتقد بود معتبرترین استاد ردیف است، آموزش دید. هدف او یادگیری ردیف اساتید مختلف و اقدام به ترکیب آنها بود تا به روایت اصیل و شخصی خود دست یابد» (Nettl 1989). گرچه «او به حریم خصوصی‌اش بسیار اهمیت می‌داد و عموماً مایل نبود دیگران اجرائش را ضبط کنند یا حتی بشنوند» (ibid.)، ولی با این همه از سال ۱۳۴۴ تا ۱۳۵۳،

ردیف را به صورت شفاهی در دانشگاه تهران تدریس می‌کرد. این برای او یک فرصت استثنائی بود تا کارگانی را که عمدتاً از اسماعیل قهرمانی یاد گرفته بود در ذهن خود بسپارد و آن را رواج داده به آن ارزش ببخشد. بعد از او، اکثر شاگردانش، به نوبه‌ی خود، آن را آموزش دادند و، بنابراین، این ردیف به ویژه برای سازهای زهی، مانند تار، سه تار و سنتور و تاحدی برای کمانچه به رایج‌ترین ردیف تبدیل شد.

نکاتی درباره‌ی ردیف میرزا عبدالله

حتی قبل از اینکه برومند اقدام به ضبط مؤثر ردیف خود کند، بعضی از موسیقیدان‌های مهم به این طرح اعتراض کردند (صفوت ۱۳۹۶: ۱۷۵-۱۷۸). دلایلی که می‌آوردند این بود که می‌گفتند، از یک طرف، این ردیف کامل نیست و کمبودهایی دارد، و بنابراین تصویر نادرستی از غنای این کارگان می‌دهد، و از طرف دیگر، اجرای برومند با معیارهای والای زیباشناختی سازگار نیست.

در این باره، شک و تردید عده‌ای تا حدی بود که اصلی ردیفی را که میرزا عبدالله از پدرش و پسرعمویش، غلامحسین، به ارث برده بود زیر سؤال می‌بردند و به آن «ردیف پشت دری» می‌گفتند. این عبارت کنایه‌آمیز اشاره می‌کند به اینکه غلامحسین مایل نبود بخشی از کارگان (به ویژه دستگاه نوا و راست پنجگاه) را به میرزا عبدالله و برادرش بیاموزد و آنها این ردیف را با گوش کردن پنهانی به نواخته‌های او از پشت در یاد گرفتند (Caron & Safvate 1966: 219-20). بعدها به این فکر کردند که شاید ردیف قهرمانی هم خلاصه شده بود. اما ردیف‌های رسمی دیگر، مانند ردیف‌های میرزا حسینقلی، کریمی / دوامی، صبا و کسایی و دیگران، با اینکه خیلی هم گسترده‌تر نبودند اعتراضی برنمی‌انگيختند. روایت‌های فشرده، برعکس، این مزیت را دارند که عاری از اضافات تکراری اند و هیچکس هم شکایتی نمی‌کند از اینکه استادی مانند درویش‌خان، بخش‌هایی از ردیف را به این دلیل که آنها را جذاب و اساسی نمی‌دانسته، حذف کرده است. خیلی بهتر است بپذیریم که روایت قهرمانی، برومند، همان‌طور که بعضی‌ها می‌گویند، روایت «شسته‌رفته» ای است و اگر کم و کاستی هم داشته باشد، به راحتی می‌توانیم آنها را در جایی دیگر پیدا کنیم؛ کاستی‌هایی مثل مثنوی، رنگ شهر آشوب یا فرح‌انگیز، گوشه‌های دیلمان، خسرو و شیرین، سملی، بیات شیراز، کوچه باغی، حُزَن، سروش، درآمد خارا، امیری، جغتائی و غیره. در واقع، ایرادی که بعضی‌ها به محتوای این ردیف می‌گیرند بیشتر ناشی از این است که نه قهرمانی و نه برومند هیچ یک مراجع هنر نوازندگی تار و سه تار به شمار نمی‌آمدند. او به عنوان نوازنده نمی‌توانست با استادی تار زمان خودش، همچون مرتضی نی‌داود، عبدالحسین خان و علی‌اکبرخان شهنازی یا فخام‌الدوله بهزادی، رقابت کند؛ و نه نیز با استادان سه تار، مثل ابوالحسن صبا، ارسلان درگاهی، یوسف فروتن یا احمد عبادی. علی‌رغم انتقادات، این ردیف توانست در شرایط مساعد، به یاری بلندپروازی خود برومند که می‌خواست مَهر خود را بر موسیقی ایرانی بزند، جای خود را باز کند.

سبک میرزا عبدالله

برومند می‌گوید که قهرمانی دیگر مهارت فنی لازم برای اجرای دقیق و بی غلط ردیف را نداشته است. وی اظهار می‌کرد که با مراجعه به اجرای بعضی استادان مهم، توانسته بوده است در اجرای روایت قهرمانی درخشش اصلی را ایجاد کند. با این حال، بر اساس نظر خود برومند، ضبط او از ردیف میرزا عبدالله را باید روایتی آموزشی در نظر گرفت و نه یک اجرای هنری و با شور و حال (قابل مقایسه با اجرایی که با گلپایگانی در صفحه‌ی یونسکو ضبط کرده است). ما تا وقتی که نتوانیم به ضبط اصلی‌ای که برومند (یا احتمالاً آقامحمد ایرانی) از اجرای

17. Abolchap

۱۷. ابوالچپ

18. Leyli o Majnun

۱۸. لیلی و مجنون

19. Rāvandi

۱۹. راوندی

20. Nowruz-e 'arab

۲۰. نوروز عرب

THE RADIF OF MIRZĀ 'ABDOLLĀH

The Canonic Persian Repertoire
As Recorded by Nur 'Ali Borumand

Revised Edition

Notation and Presentation
by
Jean During

مؤسسه‌ی فرهنگی-هنری ماهور
Mahoor Institute of Culture and Arts
www.mahoor.com info@mahoor.com
